

AZ ALKOTMÁNYOS RENDISÉG MEGJELENÉSE AZ 1790-ES ÉVEK POLITIKAI DISKURZUSÁBAN

SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN

A 18. század diétai politizálását áttekintve megfigyelhetjük, hogy a felek egyre konfrontatívabb viselkedését egy, a vitákban használt nyelvezetben is megnyilvánuló másfajta felfogás kísérte, amint az országgyűlés vitáinak középpontjába az éves adóösszeg és nemesi adómentesség kérdései kerültek, és a *bene possessio-natus* nemesség lett a hangadó a rendiségen belül. A folyamatosan polarizálódó, egyre kevésbé konszenzusos, egyre inkább konfrontatív politizálás viszonyai között előtérbe került az „ősi alkotmány”-ra való hivatkozás. A „rendi alkotmányosság” tendenciája ugyanis úgy érvényesült, hogy az olyan központi vitakérdéseket, mint amilyen az adózás (egyfelől a hadiadó összegének emelése, másfelől a nemesi adómentesség) és a nemesi felkelés ezzel szorosan összefonódó ügye volt, alkotmányosként kezdték értelmezni.¹ Mindezt felerősítette II. József gyökeres reformprogramja és az az által kiváltott ellenhatás, illetve fontos szerepet játszott ebben az átértelmezési folyamatban Montesquieu befolyása is.² Ily módon az alkotmány fogalma a 18. század végétől a politikai diskurzus centrumába került. Azt, hogy e folyamat miként formálta át a politikában használt nyelvezetet, kiválóan érzékelteti két eset az 1790-es évekből.

Az első az úgynevezett „hazafias eskü” ügye az 1790–1791. évi diéta időszakából. A diétán letett esküszöveg végleges formája nem sokban különbözött Szabolcs megye korábban alkalmazott formulájától. Ugyanis még a diéta előtt Szabolcs megye követei és az országgyűlésen szintén megjelenő főispánja az alábbi esküt tették: „Én [N. N.] főispánja, (vagy a beállandó országgyűlésre elválasztott képét viselő követe) [N. N.] nemes vármegyének esküszöm az élő mindenható Istenre, e világ teremtményére, és ezen hitemmel szentül fogván ígérem, hogy valamint teljes életemben, úgy főképpen a következő országgyűlésének egész folyamatja alatt a szabad magyar nemzet iránt, annak eredet szerint való törvényes igazgatásának formája, és ezen nemes nemzetet a természetből, és minden jussal illető törvény tévő teljes hatalomnak önnön számára örökre leendő megtartása, az ország gyökeres és sarkalatos törvényeinek s szabadságainak tökéletes állandóságra és megsérthetetlenségre állítások, és végre az országhoz, s annak törvényeihez és szabadsága-hoz hathatósan lekötelezendő és megkoronáztatandó király iránt hűséges leszek, a hazafiak között az egyezséget minden akármely tekintetnek félretételével feltartani

¹ Lásd: SZIJÁRTÓ 2005; SZIJÁRTÓ 2012.

² PÉTER 1998, 344.

igyekszem, semminemű jutalmakat, adományokat, tisztségeket, méltóságokat, jeles rendeket, avagy akárminemű királyi hivatalokat magam avagy maradékaim számára, sem az országgyűlés alatt valósággal, sem annak elmúlása esetére ígéretbe a felső hatalmasságtól el nem veszek, sem nem keresek, hanem, ha aziránt maga az ország, vagy azok, akiknek képét viselem, egyező értelemmel tennének mellettem ajánlást, vagy megegyeznének benne, sőt, ha valamely ígéreteket a felső hatalmasságtól vennék is, azt azonnal az országgyűlésének közönségesen ki jelenteni el nem mulasztom. Isten engem úgy segítjen!”³

Az esküszöveg több szempontból is figyelemre méltó. Mindenekelőtt: a diétára kiküldött vármegyei követek és az ott hivatalból helyet foglaló főispán először a „szabad magyar nemzetnek” fogad hűséget és csak másodsorban a királynak. Megfigyelhetjük aztán, hogy a nemzetet első helyen a törvényhozó hatalom teljessége illeti meg az esküszöveg szerint, éspedig a természetjogra hivatkozva. Fel sem merül, hogy ezt az örökre megtartandó hatalmat a nemzet megosztva gyakorolná az országgyűlésen az uralkodóval, ahogyan az sem, hogy ennek a jognak a birtokosa az ország, a *regnum* lenne – ezt teljes természetességgel nevezi át magyar nemzetté az eskü megfogalmazója és annak letevője. A nacionalizmus kutatói fontosnak vélhetik ezt a mozzanatot: az történik, hogy a politika egyik kulcsszereplője, a politikai jogok legfontosabb letéteményese egyszerűen (sőt, úgy tűnik: magától értetődően) átneveződik, hogy ezzel megnyíljon az út a jelentéstartalom további módosulása felé – de immár a nemzet fogalmának lassú átértelmeződésén belül. Míg a *regnum* értelemben vett „magyar nemzetnek” értelemszerűen nem magyar etnikumú tagjai is voltak, akik osztoztak annak jogaiban, a nyelvi nacionalizmus elterjedésével a szó restriktív használata egyre szélesebb körben terjed el, és a nem magyar etnikumú kiváltságosok egyre inkább kizorítva érzik majd magukat nemcsak a közösségből, hanem a hatalomból is.⁴

Az eskü következő mozzanata a „magyar nemzetet” megillető „sarkalatos törvények és szabadságok” teljességéhez való – a korábban mondottak értelmében egyértelműen a múltra orientált időszemléletű – ragaszkodás. Az, hogy ezekkel kapcsolatban az esküszöveg nem az „alkotmány” szót használja, jól mutatja, hogy ez ekkor még nem szorította ki teljesen a régiesebb szóhasználat hasonló terminusait. A királyhoz való hűség kontextusában merül csak fel az „ország” szó: hogy tudniillik – és ez II. József uralkodását követően egyértelműen kulcsprobléma – az eskü letevője az uralkodónak csak annyiban tartozik lojalitással, amennyiben az (hitlevelében és esküjében) elkötelezi magát Magyarország „törvényeihez és szabadságaihoz”, majd meg is koronázzák. Ezt követi az a rész az esküformulában, amely ténylegesen meg kívánta kötni a vármegyét a diétán képviselők kezét.

Az első mozzanat a republikánus politikai nyelv hagyományaihoz híven, de a közjó más „nyelven” történő hangsúlyozásával egybehangzóan a magánérdeknek a közérdek alá rendelését kívánja. Jóllehet közérdeket a 18. század nagyobbik felét

³ Idézi: KUIBUSNÉ MECSEI 1997, 124.

⁴ Arról, hogy a „nemzet” az „ország” helyébe lépett, illetve a két kifejezés reformkori rokonértelműségéről lásd: MIRU 2015, 45–46.

kétségkívül jellemző politikai gyakorlat szerint a kompromisszumokban, az egyezés keresésben véli megvalósíthatónak, ezzel teljesen ellentétesen már – mintegy az új idők szellemében – a meg nem nevezett, de egyértelműen ellenségként felfogott „kormányzattal” való konfrontáció „frakciósabályait” kívánja leszögezni: a vármegyei küldöttek nem fogadhatnak el semmiféle hivatalt, méltóságot, adományt, érdemrendet. Mivel a stabil jövedelemmel és közhatalom gyakorlásával járó királyi hivatalok megszerzése a diétán megjelenők legfontosabb célja lehetett a 18. század derekán, az ellentét ezen helyzet és az eskü által megkövetelt álláspont között kiáltó. Olyannyira az, hogy az esküszöveg megfogalmazója nyomban kénytelen alább adni a radikális követelésből (szinte halljuk a szövegező bizottság vitájában a mérséklő hangokat): a hivatalok mégis elfogadhatók, ha az ország rendjeinek beleegyezése, esetleg ajánlása megvan azokhoz. Az eskü szövege jól mutatja a periódus kétarcúságát (ha akarjuk: nyeregkor-jellegét): a kompromisszumra való törekvés és a konfrontativitás szó szerint egy lélegzetre jelenik meg. Ennek eszköze pedig ismét csak egy átértelmezés lesz: a megegyezést már nem annyira (később: nem is feltétlenül) a király és az ország viszonylatában vélik alapvető jelentőségűnek a közérdek szempontjából, hanem már csak „a hazafiak között” értelmeződik. Az esküszöveg készítője talán csak vágyait öntötte szavakba, amikor a törvényhozás jogát kizárólagosan a „magyar nemzetnek” vindikálta, de kétségkívül a jövőt vetítette előre, amikor a közjó érdekében létrehozandó megegyezés alanyai közül kifejejtette a királyt. A Habsburg uralkodó kiszorítása a „magyar nemzet” fogalmából bő fél évszázad múlva már a politika alapvető ténye lesz. A szabolcsi követek esküformulája így a magyar politikai gondolkodás 18. század végi átalakulásának kiváló példája, az alkotmányos rendiség megszületésének szövegszerű tanúja, és azon tendenciák világos előrejelzője, amelyek az elkövetkező évtizedekben ennek kebeléből ki fognak majd fejlődni.

A diétán megjelent követek nagy része végül a következő formula szerint tette le az esküt: „Én [N. N.] esküszöm az élő lstenre 's. 'a. hogy én az Országnek fundamentomos Törvényei, és az Igazság szerént, minden tanátskozásaimmal, erőmmel 's köz munkálódásommal azon leszek, a' mit a' Státusok' és Rendek' törvényes Jussaiknak fenn tartására, nem külömben az egész Népnek állandó boldogságára, és az adózó Népnek meg tartására nézve igaznak és hasznosnak látándok; és semmi úton módon, voksommal, vagy halgatásommal meg nem fogok eggyezni, az Ország, 's az ahöz kaptolt vagy kaptolandó Részek jussaiknak vagy Szabadságaiknak meg kevesítésében, vagy szorongattatásában hanem, a' fundamentomos Törvényekhez 's igazsághoz képest, eggyet értvén a' több Státusokkal, Rendekkel, és Küldött Társaimmal, azoknak mind mostani jó karba való helheztetések, mind pedig a' késő Maradéknál lehető meg marasztások végett is, olly eszközöket fogok élő állítani, 's olly Rendeléseket tenni minden igyekezettel, mellyek által, a maga eredetére 's természeti tulajdonságára nézve szabad Országnek jussai 's Felsege meg tartathassanak és öregbíthessenek; a' Státusok, Rendek, 's az Ország Lakosai között való tökéletes eggyet értés is, az igazságra 's illendőségre nézve épen meg maradjon; azon kívül fogadom, hogy az 1649-béli 44-dik

Tzikkely értelme szerént, semmi hivatalokat, meg tiszteltetések, ajándékokat, vagy ezeknek jegyeit, a' mellyek a' Gyűlés alatt 's arra nézve adattatnának, vagy ígértetnének, azok pedig a' Gyűlés után valóban tellyesítettének – a' Státusoknak hírek és meg egyezések nélkül el nem fogok venni. – Egy szóval: sem nyilván sem alattomban tanátsommal, voksommal, vagy akarmelley más úton módon, az Országnak Jussai, 's a' Státusoknak és Rendeknek Szabadságaik ellen semmit sem tselekszem. Azokban pedig, a' mellyeket ezen esküvésemmel fogadok, nem élek semmi magamban rejtett, vagy többfelé magyarázható értelemmel, Isten engem' így segítjen 's a' t.'⁵

A végül a diétán elfogadott esküformula bizonyos tekintetben gyengébb változatot képviselt a szabolcsinál, és akár visszalépésként is értékelhetjük, mondván, hogy egyetlen vármegye könnyebben tett bátor lépéseket előre, mint amire a teljes országgyűlés képes volt. Alapvetően ezen esküforma sem szolgál más célt: a kormányzat általi lekenyerezés megelőzésére törekedett – a már említett fenntartás mellett. Ugyanakkor a jogászi aprólékosság, a mindenáron biztosra törekvés jeleit viseli magán, ami a terjedelmet növelte meg jelentősen, arányosan csökkentve a szöveg átütő erejét. Az országgyűlésen letett eskü szövege a szabolcsi eskühöz hasonlóan Magyarország szabadságát természetjogi alapon deklarálta, és – ismét ahhoz hasonlóan – az uralkodóról megfélemedtek. Nem arról, hogy része van a törvényhozásban – ezt június 15-re már biztosan tudták a szabolcsi követek is –, hanem teljesen: róla a diétai hazafias eskü említést sem tett. Kimaradt ugyanis belőle az, hogy a követ hűséget fogad a királynak (így az a kényes pont is, hogy csak a megkoronázandó és a magyar „alkotmányra” esküt teendő királynak tartozik engedelmességgel). Feltűnő továbbá, hogy – a szabolcsi esküváltozathoz képest – eltűnt belőle a nemzet fogalma is, és visszatért az országé. Az „alkotmány” szó itt sem fordul elő – legalábbis a magyar szövegben. A latin formulában felbukkan ugyan a *constitutio*, azonban a „*tales constitutiones condere*” nem a mai értelemben vett alkotmányra vonatkozik, ennek megfelelően a magyar fordításban sem ez a szó áll, hanem az „olly Rendeléseket tenni” kifejezés.

A jogok megőrzésének múltra orientált programja mellett – mint cél – ott áll viszont az „egész Népnak állandó boldogsága”. Mivel ezután azonnal „az adózó Népnak meg tartására” tesz ígéretet az eskü letevője, a szöveg első pillantásra azt sugallhatja, hogy az „egész Nép” fogalma magában foglalta az utóbbit, a jobbágy-ságot is. Ez nemcsak a jövőre orientált szemlélet világos megnyilvánulása lenne, hanem esetleg a 18. századi paternalista jobbágyvédő szlogenek felelevenítése mellett a társadalmi reformok bizonytalan ígéretként is értelmezhetnénk, hiszen az „állandó boldogságon” mégiscsak nehéz lett volna pusztán annyit érteni, hogy a rendek nem járulnak hozzá magasabb adóteher elfogadásához. Ha azonban megvizsgáljuk a latin szöveget,⁶ rögtön megfejtjük a „nép” rejtélyét: „az egész Népnak állandó boldogsága” ugyanis „*durabili item, & universi Populi Felicitate*”,⁷ míg

⁵ *Naponként-való* 1791, 63–64.

⁶ *Naponként-való* 1791, 62–63.

⁷ Talán inkább: „a nép tartós és állandó boldogsága”.

„az adózó Népnek megtartására nézve”: „*Plebis contribuentisque conservatione*” – a világos különbségtétel *populus* és *plebs* között nem engedi meg a szöveg semmilyen liberális értelmezését. A diétai hazafias eskü tehát újra a régi határt húzza meg „Werböczy népe” és a jobbágyság között.

A rendi dualizmus kiéleződésének világos jele volt a század végén az, hogy amíg korábban gyakori és elfogadott volt a kettős státusz a diéta alsótábláján – az tudniillik, hogy valaki egyszerre volt egy, a király által kinevezett és a diétán hivatalból megjelenő bíró, illetve egy vármegye potenciálisan ellenzéki követe –, addig a század végén ez már nem volt kivihető. Előzetes királyi engedélyhez kötötte a központi kormányzéseknek szolgáló hivatalnokok országgyűlési követségét egy 1791 decemberében kiadott rendelet, mely elsősorban Beöthy Imre alispánt és helytartótanácsost, illetve Domokos Lajos debreceni főbíró és Vay József helytartótanácsost próbálta elűzni az országgyűlési követségtől. A király nem is engedélyezte 1792 tavaszán azt, hogy a megelőző diéta egyik ellenzéki hangadója, Vay József képviselje Borsod vármegyét. A megismételt választáson ezért a megye öccsét, Miklóst küldte az országgyűlésre.⁸ Sándor Lipót nádor, Pest–Pilis–Solt vármegye főispánja 1792. május 12-én a megyéhez intézett leiratában érvénytelenítette Darvas Ferenc helytartótanácsos követé választását. Bár a vármegyei közgyűlés tiltakozott, megválasztotta követévé az előző országgyűlés harmadik követét, a diétán kevesebbet szereplő, mérsékelt ellenzékinek számító Pongrácz Boldizsárt.⁹ Ezt a polarizációs tendenciát sem kell azonban abszolutizálnunk: Vay Miklós báró olyan harcos ellenzéki volt, aki ténylegesen részt vett 1790 tavaszán azokban a nemzetközi tapogatózásokban, amelyek célja egy másik dinasztia meghívása volt a magyar trónra, és akit II. Lipót a legrosszabbnak tartott a négy veszélyesnek minősített Vay-fivér közül, azonban még ő sem szégyenlett kitüntetésért és birtokadó-mányért kuncsorogni 1790 őszén, illetve 1791 tavaszán.¹⁰

De a főszabály kétségkívül az ellentétek kiéleződése volt, amit jól illusztrál az elemzésre kiválasztott második eset. 1796. október 20-án választotta meg Somogy egyik országgyűlési követéül – a főispán által ajánlottak helyett – Czindery Pált, aki beszédében azt javasolta, adják utasításba a diétai követeknek, hogy az országgyűlés terjessze a sérelmeket is a király elé, mert a meghívólevélben csak az szerepelt, hogy a diéta tárgya a hadi segedelem (*subsidium*). November 1-jei leiratában az uralkodó megróttá a vármegyét, és arra utasította, hogy más követet válasszon Czindery Pál helyére. Czindery hiába próbálta tisztázni magát. Követtársa ugyan felszólalt ügyében a diétán, de azt a rendek nem karolták fel. Somogy vármegyét végül a rövid országgyűlésen csak Kovács Antal táblabíró képviselte.¹¹ Egyébiránt nemcsak Czindery nehezményezte, hogy a diéta célja pusztán a *subsidium* meg-

⁸ KISS 2015, 149; SZAKÁLY 2003, 213–214.

⁹ KISS 2015, 150.

¹⁰ SZAKÁLY 2003, 111–134, 136–137.

¹¹ REISZIG 1914, 501–502.

ajánlása volt, hanem Trencsén megye is felterjesztett ez ügyben egy kérést még az országgyűlés összehívása előtt.¹²

Czindery Pál egyébiránt Berzeviczy Gergely barátja volt, akit Berzeviczy 1793 végén, 1794 elején igyekezett megnyerni, hogy Kovachich Márton György munkatársa legyen. Czindery azonban nem vállalta a feladatot, mondván: nem ismeri Kovachich célkitűzéseit.¹³ Levélváltásukból idéz Marczali Henrik is, aki azonban tévesen Tallián Pállal azonosítja Berzeviczy levelezőpartnerét, aki kevésbé radikális barátjánál: nem a jobbágyokat akarja felszabadítani a kereskedelem és ipar színvonalának emelése céljából, hanem fordítva. Szerinte a *commercium* közköltésen való beruházásokra épülő meghonosítása vezethet el oda, hogy „lassankint felszabadítjuk a pórt, és felszabadulása iparkodásának jutalma lesz”. De Czindery Pál elgondolásai egyébként is megelőzik korát: a nemesek fogjanak össze, és alapítsanak saját költségükön közkórházat, inséges időkben lássák el jobbágyaikat gabonával, a megyék jutalmazzák a földet jobban művelő jobbágyokat, végül adjanak nekik „helyet és szavazatot”. Legyen minden megyének egy harmadik nemes követe, akit azonban a jobbágyok választanak, és aki nekik tartozik jelentést tenni, a nemesség továbbá vállalja el a *contributiót* is. Két levele alapján úgy értékeli Czindery Pált Marczali Henrik, mint aki „Széchenyinek legkomolyabb, legképzettebb, leglelkiismeretesebb előzője volt”.¹⁴ Barátai, akiket egy 1791-ben Berzeviczy Gergelyhez írt levelében üdvözöltetett, mind rajta voltak II. Lipót listáján, és pedig valamennyien a gyanúsak között: Podmaniczky, Aczél, Tihanyi, Orczy, Szentiványi, Adamovics Rókus és Festetich Antal.¹⁵

1806. június 24-i, Kazinczy Ferenchez írott levelében Pálóczi Horváth Ádám arra panaszkodik, hogy „Czindery félelmetes neve” miatt nem talált egy műve szponzort, bár a cenzúrán már átment. Őt másutt (néhai) „szerelmes Barát”-jának nevezi.¹⁶ Kazinczy híres embernek kellett hogy tartsa Czindery Pált, mert kéziratgyűjteményébe Sárközy Istvántól kért „[c]sak egy sort, egy subscriptiót Spisich-től, Somsichtól, Czinderitől”. A levél tehát a magyar jakobinusok összeesküvése után vizsgálat alá vont Spissich zalai alispáné mellett említi Czindery Pál nevét. A válaszból kiderül, hogy miért: politikai tekintetben egyaránt felforgatónak tekintették őket. Sárközy mellékeli „Somsits Lázár el felejthetetlen Kedves Atyámfia Képét, mely felette igen jól van találva, mintha mindjárt megszöllalna és köpné sok Deák Epigrammáit. Ezt azért küldöm, ámbár magam drága Collectioját fosztom meg tőle, mivel olyan irását, melyet [!] autographiai Gyűjteményedbe mehetne, Crisis nélkül nem küldhetek. Ugy szintén a’ többitől is, u. m. Spissits és Czinderitől. Van nekem elég, de mind olyan, mellyet küldeni nem merek, de nem örömet

¹² DOMANOVSKY 1944, I. 218.

¹³ V. WINDISCH 1998, 77.

¹⁴ MARZALI 1907, I. 309–317. (Idézet: 312, 313, 317.) Vö. H. BALÁZS 1967, 160.

¹⁵ H. BALÁZS 1967, 160. Ennek ellenére Czindery Pál neve nem bukkant fel a magyar jakobinusok összeesküvése kapcsán: BENDA 1952, II. 825, III. 429.

¹⁶ VÁCZY 1893, 204, 333. Bodnár-Király Tibornak ez úton köszönöm meg, hogy felhívta a figyelmemet erre az adatra.

is ereszktek ki gyűjteményeim sorából, mellyek már numerisálva is vagynak, de méltók is arra, hogy illyesek legyenek közte, mivel másképp gyanusok vólnának magokba. Küldhetném p. o. Czinderinak azt az Oratioját, mely miatt a' Diaetából ki tiltatott, in fragmentatione. De az nem hozzád való és itt in aeternum hibaz".¹⁷

Tehát hírhedté vált az az 1796-ban elmondott beszéd, amelynek okán Czindery ügye a diétán felkerült a tiszai kerület vármegyei által összeállított sérelmi listára, és szónoklata teljes terjedelmében olvasható itt is¹⁸ – vagyis nemcsak Sárközy Istvánnak volt meg töredékes formában vagy felsőbüki Nagy Józsefnek teljes egészében, hanem minden bizonnyal valamelyest elterjedt az egész országban, és ismertté vált a politikai közvélemény előtt. Nem mondhatjuk, hogy Czindery Pál beszéde minden tekintetben „az új időknek új dala” lett volna: egyértelmű múltra irányuló szemléletével „az ujjéttásokat és változásokat szerető balgaság”-ról beszél, és rögvest pontosítja is, hogy miért: felidézi a „belső háboru” rémét: „ha a külső ellenségnek dühössége, a' pallérozatlan, és azért telhetetlen, sött minden ok nélkül véres boszszu állást szomjúhozó föld-népünknek mérgevel öszvö ütne, oda lennél édes hazám!” A felvilágosodás szemléletét érhetjük itt tetten: a *misera plebs* azért dühöngő, mert műveletlen. Horea és Closca felkelésének tapasztalatára a párizsi *sans-culotte*-ok 1792. évi vérengzéseiről vagy a jakobinus diktatúráról érkező hírek minden bizonnyal szintén ráerősítettek. Úgy tűnik, a külső ellenség támadása mellé társuló jobbáglázadás reális forgatókönyvnek látszott 1796-ban.

Am ha a somogyi másodalispánt nem is jellemezte forradalmi hevület, a rendi ellenzékiesség táborán belül igencsak kemény álláspontot foglalt el. Beszédének lényege az alkotmányosság védelme: tiltakozik az ellen, hogy a diéta egyedüli célja csak a *subsidiium* megajánlása legyen: „adjuk, de szóllunk, segétsük Királyunkat, de a Nemzetről el ne feleltkezzünk, nagy nehezen nyertük meg azt, hogy törvényünk a Magyar Birodalmat, maga lábán álló országnak és nem tartománynak állíthassa, és mostanság még provinciánál is alább valónak akarnánk magunkat tétetni.” Vagyis Magyarország politikai berendezkedése más, mint a többi országé és tartományé: a magyaroknak a király nem parancsol, összehívja őket, és tanácskozni kell velük. Elvárhatja a segítséget tőlük, de a nemzet is elvárhatja tőle saját érdekeinek előmozdítását. (A *tractatus diaetalis*ban a király partnere már a nemzet, nem pedig egyszerűen az ország, a *regnum*, mint ahogy az korábban volt.)

A királyt a franciák ellen megsegíteni Magyarország érdeke is egyben: „[T]alán még soha sem volt a' királyok haszna olly szorossan a nemzetnek boldogságához kapcsolva”, mint most – mondja Czindery. Király és nemzet – ismét nem „ország” – érdeke nem feltétlenül esik egybe, azonban most közös érdekük a szomszédban lángoló tüzet eloltani. Emellett persze a magyarok a „nemzeti hatalomnak” a megőrzésével is tartoznak, ez pedig a konkrét esetben a diéta jogkörének fenntartása:

¹⁷ VÁCZY 1898, 127, 315. Kazinczy hasonló kérése Pálóczi Horváth Ádámhoz: VÁCZY 1901, 447. Ezt a hivatkozást is Bodnár-Király Tibornak köszönhetem.

¹⁸ OSZK K. Fol. Lat. 667. Az alábbiakban viszont a soproni levéltárban található felsőbüki Nagy családi levéltár anyagából idézem (Gy-S m. Lt. S. Lt. XIII. 11. 6.). A kortárs másolat fényképmásolatáért Nagy Jánosnak szeretnék köszönetet mondani.

nem lehet csak a hadi segedelem megajánlására szorítkozni: „Hát tsak annyi lényeg a magyar diaeta mint egy falusi gyülekezet, mellyben egyedül a már sorshoz ragadott portionak be szedése modjárul és külömbé el osztásáruul szabad szollani”? „Már nem is kérdeznék bennünket akarunké adni?” A nemzet örökös gyalázatának nevezi azt, hogy az országgyűléstől már nem érdemi döntést várnak, pusztán egy formaságnak minősülő fejbólintást. A felháborodás egyértelműen a diéta alkotmányos státuszát érő sérelemnek szól.

Czindery Pál beszéde ténylegesen is felsorolja a sérelmeket, amelyek a következők: a kereskedelem akadályozása; monopóliumok; a magasabb rangú tisztek közt alig akad magyar; a háborúban a magyar seregnak német vezére van; a nádor halála után egy éven belül nem történt meg utódjának megválasztása; a magyar birtokok a Kamarához kerülnek ahelyett, hogy ezeket a király újraadományozná; a diétán kívül adományoznak indigenátust; törvénytelen bírósági ítéletek; a rendszeres bizottsági munkálatok feledésbe merültek. Majd úgy érvel a másodalispán, hogy amikor a török szorongatta Magyarországot, az ország számos jogát azért vesztette el, mert szorongatott helyzetét kihasználta a Habsburgok. Most őket szorongatja a francia, használja hát ki ezt az alkalmat Magyarország, „hogy szint olyan csendes és törvényes uton nyerhessük orvoslást régi és mély sebeinknek”.

Czindery konkrét javaslata tehát a következő: segítsenek ugyan a királynak, de szabjon az ország feltételeket is a segítség fejében: legyen rögzítve „panaszainknak orvoslásának ideje”. Első a nádorválasztás. Legyen törvényileg előre rögzítve a diéta időpontja a francia háborút követő békekötés után negyed évre – amikor már királyi meghívólevél nélkül is összeülhetnének a rendek –, hogy végre rendeződjenek a sokszor előadott sérelmek, végül pedig magyar követek is legyenek jelen a franciákkal való békekötésnél. A másodalispán tehát azt javasolja, hogy a vármegegye minderre tegyen javaslatot a diétán, vagyis kerüljenek bele e pontok a kötelező követutasításba, és Somogy a többi megyével is közölje döntését.

Ügyes retorikával, amely biztosan nem maradt hatás nélkül a hallgatóságra, Czindery a király atyai jóságát hangsúlyozva csak negatív formában említi meg a felségsértő lehetőséget: lehetetlen, „hogy egy hiv nemzetet tsak egy szempillantásig is rabnak, szolgának ’s nem gyermekének nézzen” – vagyis a régi toposzhoz folyamodva a rossz tanácsadókat próbálja felelőssé tenni Bécs és Magyarország megromlott viszonyáért. Bár a magyar rendiség és I. Ferenc viszonyának 1792. évi mézeshetei után egyértelműen megromlott a kapcsolat az uralkodó és a rendek között, úgy tűnik, hogy Czindery Pál, illetve azok, akik követték választották – és minden bizonnyal a magyar politikai elit további széles csoportjai –, nem éreztek lelkiismeret-furdalást a magyar jakobinusok összeesküvése miatt. Nem jelentkezett közöttük olyan általános büntudat, amely arra sarkallta volna őket, hogy a magyar rendiség visszavonuljon jogosnak érzett pozíciójából. Az alkotmányos rendiség megszilárdult, és 1796-tól egyenes út vezetett a reformkorig, sőt nemcsak 1848-ig, hanem 1849-ig is.

Egy másik, mindenképpen előremutató jellemzője a beszédnek a „magyar” és a „magyarok” szó gyakori használata: a királlyal szemben már nem az ország vagy

a rendek állnak, hanem a magyarok. Czindery „magyar szív”-ét bántja az alkotmány súlyos sérelme (melyet nem így nevez): „Nagy nehezen nyertük meg azt, hogy törvényünk a magyar birodalmat maga lábán álló országnak és nem tartománynak alléthassa”, vagyis „tanátskozni kell azzal”, nem úgy bánni vele, mint gazdának a béresével, hanem mint atyának „emancipált” fiaival, össze kell tehát hívni őket, hogy a „köz jorul egyet erteni” tudjanak. A lojalitás olyan ellipszist formáz, melynek két fókuszpontjában az uralkodó és a nemzet áll. „Segítsük a királyunkat, de a nemzetről el ne felejtkezzünk” – szól Czindery szentenciája. „Segítsük tehát királyunkat, de a nemzetünket el ne hadjuk!” Persze aktuálisan – állítja a beszéd – e két lojalitás nem kerül ellentétbe egymással, hiszen a franciák elleni harc mindkét félnek érdeke, és a jó király a nemzet jogainak védője is lesz. A konfliktus mégis kódolva van a helyzetbe, és megjelenik a király iránti engedetlenség lehetősége is: „Szeretem a királyomat, szeretem a hazámat, de egyikét a másik kárával szeretni nem tudom.” Ez nem csupán elvi lehetőség, hiszen jelenleg éppen a diéta jogainak csorbulása fenyeget, márpedig: „senkinek sincs arra jussa, hogy bennünket ad absolute & inconditionale dandum kényszeríthessen”.

A beszéd több eleme is indokolhatja azt, hogy Bécsben olyan heves reakciót váltott ki. Biztosan nem nyerte el a királynak és tanácsadóinak tetszését például az, hogy a Habsburg-ház szorongatott helyzetét, amelybe a francia háború sodorta, Czindery az „isteni felség”-től a magyaroknak adott esélyként értékelte, mint ahogy az a kép sem, hogy a fiúknak kötelessége apjuk „hanyatló erejét segét”-eni. (Ha az előbbi esetében végül is a magyar rendiség nem kívánt élni az eséllyel, az utóbbi tekintetben hosszú távon biztosan Czindery Pálnak volt igaza.) Mindazonáltal úgy vélem, hogy a döntő tényező egyértelműen a beszédet átható konfrontatív hozzáállás volt.

Czindery az „alkotmányos rendiség” képviselőjeként lépett fel, és egyértelműen a Habsburgokkal szemben fogalmazta meg a „nemzet” érdekeit: a magyaroknak ki kell használniuk politikai ellenfelük szorongatott helyzetét. Ugyan sokat köszönhetnek az Ausztriai Háznak, de már mindent kamatosan megfizettek, „már most tehát mindenkeppen mi rajtunk van a nyereségnek sora”. Ez már nem a rendek és az uralkodó kooperációjának, hanem inkább konfrontációjuknak alaphelyzete – ráadásul mintha „zéró összegű játszómáró” lenne szó: Czindery szerint a magyarok csak akkor nyerhetnek valamit, ha azt a királytól nyerik, veszik el. Nemcsak azt láthatjuk, hogy Czindery személye ellen élesen fellépett a kormányzat, és sikerrel tartotta őt távol a diétától (melynek lefolyása egyébiránt megfelelt előzetes elképzeléseinek), hanem azt is, hogy szónoklatát a somogyi követválasztó közgyűlés lelkesen fogadta, és őt a hivatalos egyeztetett jelöltek egyikének helyébe azon nyomban követték is választotta. Azaz a konfrontatív politizálásnak már ekkor megvolt a táptalaja a politikai elitben, később pedig a szembenállás még tovább élesedett az uralkodó és a magyar politikai elit ellenzéki hangadói között.

LEVÉL- ÉS KÉZIRATTÁRI FORRÁSOK

Gy-S m. Lt. S. Lt. XIII. 11. 6.

Dictio d[omini] v[ice]Comitis Pauli Czindery in generali congregatione comitatus Simighiensis habita 20 octobris 1796 in oppido Kaposvár. A Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Sopron Megyei Levéltára Soproni Levéltár. XIII. 11. A felsőbüki Nagy család levéltára, 6. doboz. Felsőbüki Nagy József iratai.

OSZK K. Fol. Lat. 667.

Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Lat. 667. Miscellanea diaetalia annorum. 1790/6. (Comes Stephanus Illésházy.)

BIBLIOGRÁFIA

H. BALÁZS 1967

H. BALÁZS Éva: *Berzeviczy Gergely, a reformpolitikus (1763–1795)*. Budapest, 1967, Akadémiai.

BENDA 1952

A magyar jakobinusok iratai. II. (A magyar jakobinusok elleni felségsértési és hűtlenségi per iratai, 1794–1795.); III. (Naplók, följegyzések, röpiratok.) Sajtó alá rendezte BENDA Kálmán. Budapest, 1952, Akadémiai.

DOMANOVSKY 1944

DOMANOVSKY Sándor: *József nádor élete*. I–II. Budapest, 1944, Magyar Történelmi Társulat.

KISS 2015

Pest-Pilis-Solt vármegye országgyűlési követutasításai a 18. században. Szerk. KISS Anita. Összeállította: KISS Anita–NAGY János–KAPITÁNY Adrienn. Budapest, 2015, Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára.

KUJBUSNÉ MECSEI 1997

KUJBUSNÉ MECSEI Éva: Az 1790–91-es diétai történések a szabolcsi követjelentések tükrében. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv*, 12. 1997. 101–127.

MARCZALI 1907

MARCZALI Henrik: *Az 1790/1-diki országgyűlés*. I–II. Budapest, 1907, Magyar Tudományos Akadémia.

MIRU 2015

MIRU György: *Az alkotmányozás politikai nyelve 1848–49-ben*. Budapest, 2015, L'Harmattan.

Naponként-való 1791

Naponként-való jegyzései az 1790dik eztendőben felséges Ildik Leopold tsászár, és magyar országi király által, szabad királyi várossába Budára, Szent Jakab havának 6dik napjára rendelt, 's Szent András havának 3dik napjára Posony királyi várossába által-tétegett, 's ugyan ott, következő 1791dik esztendőben böjt-más havának 13dik napján bé-fejezett magyar ország gyűlésének; mellyek eredet-képen magyar nyelven irattattak, és az ország gyűlésének fő-vigyázása alatt, hitelesen deák nyelvre fordítottattak. Buda, 1791.

PÉTER 1998

PÉTER László: Montesquieu paradoxonja a szabadságról és a magyar alkotmány, 1790–1990. In: Uő: *Az Elbától keletre. Tanulmányok a magyar és kelet-európai történelemből*. Budapest, 1998, Osiris, 342–354.

REISZIG 1914

REISZIG Ede: Somogy vármegye története. In: *Somogy vármegye*. Szerk. CSÁNKI Dezső. Budapest, é. n. [1914], Apolló Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 355–560, (Magyarország vármegyéi és városai.)

SZAKÁLY 2003

SZAKÁLY Orsolya: *Egy vállalkozó főnemes. Vay Miklós báró (1756–1824)*. Budapest, 2003, ELTE Eötvös.

SZIJÁRTÓ 2005

SZIJÁRTÓ M. István: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés, 1708–1792*. Budapest, 2005, Osiris.

SZIJÁRTÓ 2012

SZIJÁRTÓ M. István: A „konfesszionális rendiségtől” az „alkotmányos rendiségig.” Lehetőségek és feladatok a 18. századi magyar rendiség kutatásában. *Történelmi Szemle*, 54/1. 2012. 37–62.

VÁCZY 1893

Kazinczy Ferencz levelezése. IV. (1806. január 1. – 1807. ápril 30.)
Közzéteszi VÁCZY János. Budapest, 1893, M. Tud. Akadémia.

VÁCZY 1898

Kazinczy Ferencz levelezése. VIII. (1810. július 1. – 1811. június 30.)
Közzéteszi VÁCZY János. Budapest, 1898, M. Tud. Akadémia.

VÁCZY 1901

Kazinczy Ferencz levelezése. XI. (1813. augusztus 1. – 1814. július 31.)
Közzéteszi VÁCZY János. Budapest, 1901, M. Tud. Akadémia.

V. WINDISCH 1998

V. WINDISCH Éva: *Kovachich Márton György, a forráskutató*. Budapest, 1998, MTA Történettudományi Intézet.